

Kultúrne Krásy Slovenska

Hrady a zámky

KULTÚRNE KRÁSY SLOVENSKA

Daniel Kollár
Jaroslav Nešpor

HRADY A ZÁMKY

Zostavil: Daniel Kollár

Kultúrne Krásy Slovenska

Hrady a zámky

1. vydanie, 2008

Autori: Daniel Kollár a Jaroslav Nešpor

Autor úvodného textu: Viera Dvořáková

Lektor: Peter Horanský

Zodpovedný redaktor a editor: Daniel Kollár

Technický redaktor: Marianna Lázničková

Jazyková úprava: Jana Hyžová

© Fotografie: Peter Horanský, Daniel Kollár, Zuzana Kollárová, Tibor Kollár, Ján Lacika, Marianna Lázničková, Katarína Šuchová a Alexander Vojček

Fotografia na obálke: Alexander Vojček

Staré pohľadnice: z archívu Jána Hanušina, Ivana Herčka a Petra Horanského

Rytiny a obrazy: z archívu Petra Horanského

Pôdorysy: Jaroslav Nešpor, kresby s použitím rôznych zdrojov

Mapy: Ján Lacika

Dizajn a typografia: Zuzana Kollárová a Marianna Lázničková

Tlač: VKU, a. s., Harmanec

Akékoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovoľené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© DAJAMA, Eubfanská 2, 831 02 Bratislava

tel. +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA v roku 2008 ako svoju 159. publikáciu.

ISBN 978-80-89226-56-6

REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Slovo editora

Milí čitatelia,

vydavateľstvo DAJAMA v rámci edície Kultúrne Krásky Slovenska dlhodobo pripravuje a vydáva publikácie súvisiace s kultúrnym dedičstvom našej krajiny (Drevené kostoly – 2007, Najkrajšie mestá – 2007, Hrady – najkrajšie zrúcaniny – 2007, Technické pamiatky – 2007, Ľudová architektúra – 2008, Skanzeny – 2008). Súčasťou tejto edície je aj kniha Hrady a zámky, ktorá spolu s pripravovanou knihou Kaštiele voľne nadväzuje na publikáciu o hradných zrúcaninách.

Ako sa spomína aj na nasledujúcich stranách, termíny hrad a zámok sa považujú za synonymá, a preto knihu, ktorú práve držíte v rukách, možno označiť aj ako druhý diel knihy Hrady – najkrajšie zrúcaniny. Výber jej obsahu vychádzal z predchádzajúcej publikácie, v ktorej autori spracovali „najkrajšie“ hradné zrúcaniny. V tejto publikácii sme sa zamerali na ďalšie hrady, ktoré sú zväčša pekne zrekonštruované a v ktorých sídlia múzeá najrozličnejšieho zamerania. Vďaka nim návšteva kultúrno-historickej pamiatky dostáva iný rozmer a nadobúda viac náučný charakter. Vybrané hrady a zámky sme sa snažili opísať podobným spôsobom ako hradné zrúcaniny.

Nová publikácia sa snaží byť tak trochu turistickým sprievodcom a jej cieľom je poskytnúť čitateľovi komplexnú predstavu o jednotlivých hradoch a zámkoch skôr, ako sa ich rozhodne navštíviť. Každé predstavenie hradu a zámku sa začína opisom polohy a prístupových ciest a pokračuje krátkou históriou, súčasnosťou a zaujímavosťami nachádzajúcimi sa v blízkom okolí. Texty sú popretkávané povestami, príbehmi a legendami, ktoré sa viažu k zámku, jeho obyvateľom a historickým udalostiam. Nechýbajú dobové ilustrácie, staré pohľadnice, pôdorysy, mapky a, samozrejme, súčasné fotografie.

Do publikácie sme vybrali podľa nášho názoru 20 najkrajších slovenských hradov a zámkov, ktoré sú viac múzeami ako hradnými zrúcaninami. Uvedomujeme si, že v niektorých prípadoch sa môžu objaviť menšie či väčšie polemiky a že sa s našimi predstavami nemusia stotožniť iní odborníci a všetci čitatelia. Našou snahou bolo vybrať hrady a zámky, ktoré sú „najkrajšie“ aj z estetického hľadiska, ktoré neboli zaradené do predchádzajúcej publikácie a ktoré sú sídlom múzea a patria k najkrajším turistickým cieľom. Dúfame, že váš náš výber hradov a zámkov zaujme a že nám prepáčite prípadnú absenciu vášho „najkrajšieho“.

Prajeme vám veľa príjemných zážitkov pri návštevách slovenských hradov a zámkov a mnoho objavných a obohacujúcich informácií nielen o nich, ale aj o histórii našej krajiny.

Hrady, zámky či kaštiele

Neodmysliteľnou súčasťou malebného krajinného reliéfu Slovenska sú dominantne situované bývalé panovnícke a šľachtické sídla. Najstaršie a najvýznamnejšie z nich obsadili prirodzené, časom preverené strategické polohy. Týčia sa na osamelých skalných bralách či vyvýšeninách uprostred rovinatého juhu alebo vysoko nad križovatkami obchodných ciest v reťazoch kopcov hornatého severu. Dlhé stáročia strážili dôležité cesty, križovatky a brody, v hornatých pohraničných územiach aj hranice a priechody cez priesmyky. Dnes sú mnohé z nich nezameniteľným symbolom regiónov, miest a dedín, s ktorými niekedy nesú i spoločné meno.

Napriek viditeľným stopám, ktoré na nich zanechal zub času, sú presvedčivým dôkazom o čulých kontaktoch územia dnešného Slovenska s kultúrne vyspelými európskymi stredovekými strediskami. Dnes tieto sídla všeobecne označujeme ako hrady, zámky alebo kaštiele. Významový rozdiel najmä medzi pojmami „hrad“ a „zámok“ zostáva napriek oficiálnej štandardizácii z roku 1990 nejasný. V odborných kruhoch popri snahách za-

definovať rozdiel medzi hradom, zámkom a kaštieľom prevláda názor, ktorý považuje pojem „zámok“ za synonymum pojmu „hrad“. V kruhoch laickej verejnosti sa najmä pojmy „hrad“ a „zámok“ zameňajú rôzne.

Ak by sme si osvojili definície z publikácie štandardizujúcej názvy, tak by sme sa stotožnili s názorom, že pojem „zámok“ je synonymom pre pojem „hrad“ s poznámkou, že sa začal používať v období renesancie. Avšak osem stavieb, ktoré sú aj naďalej oficiálne označované ako „zámky“, nemá nijaké presvedčivé spoločné znaky. Nevyznačujú sa rovnakým obdobím vzniku, ani ich nezakladal jeden typ majiteľov. Lákadlom pre spoločné označenie je azda len skutočnosť, že iba niektoré z nich sú čiastočne v ruinách. Nachádza sa medzi nimi romanticky prestavaný stredoveký hrad (Bojnický a Smolenický zámok), v jadre stredoveký hrad (Budatínsky zámok), rozsiahle barokovo prestavané šľachtické sídlo (Haličský zámok), mestská renesančná pevnosť či na pevnosť prestavaný pôvodný opevnený románsky kostol (Nový a Starý zámok v Banskej Štiavnici), na šľachtické sídlo prestavaný stre-

▼ *Starý zámok v Banskej Štiavnici*

doveký hrad (Kežmarský zámok) či zrúcanina gotického hradu prestavaného na poľovnícky zámok (Vígľášsky zámok).

Keďže zdôvodnenie spoločného označenia „zámok“ sa nedá nájsť v histórii ani v špecifickej typológii, skúsme si na pomoc zobrať slovník slovenského jazyka. Pri hesle „zámok“ sa uvádza, že je to „väčšia umelecky cenná budova, vystavaná spravidla na ťažko dostupnom alebo strategicky dôležitom mieste, za feudalizmu sídlo šľachticov alebo panovníkov“. Pri hesle „hrad“ autori oveľa stručnejšie šalamúnsky tvrdia, že ide o „väčší opevnený zámok, v stredoveku šľachtické sídlo“. Z toho vyplýva, že rozdiel medzi zámkom a hradom by mal spočívať v primeranej veľkosti objektu a v prítomnosti opevnenia. Žiaľ, jednotlivé „zámky“ toto tvrdenie popierajú. Napríklad Smolenický a Bojnický zámok, keďže obidva sú určite primerane veľké a zároveň opevnené, jednoznačne patria pod heslo „hrady“. Obidva sa však označujú ako „zámok“ a vyhovujú i uvádzanej definícii.

Vzhľadom na možnú zastaranosť citovaného zdroja treba overiť modernejší názor na oba pojmy. Synonymický slovník uvádza, že hrad je „opevnené sídlo panovníkov alebo šľachticov v stredoveku umiestnené obyčajne na menej prístupnom mieste“, ďalej upresňuje v tom istom hesle, že zámok „mä funkciu obytného objektu, rodinného sídla“. Heslo „zámok“ lakonicky oznamuje „pozri hrad, kaštieľ“. Heslo „kaštieľ“ tiež upresňuje, že zámok značí „v minulosti rozsiahlu stavbu s funkciou obytného objektu, rodinného sídla“.

Možno konštatovať, že v hovorovej reči i v populárnej literatúre stále frekventovaný pojem „zámok“ postupne ustupuje do úzadia, stáva sa synonymom a prenecháva miesto dvom jednoznačnejším a jasnejším pojmom „hrad“ a „kaštieľ“. Aj v rámci odborných publikácií sa postupne vytráca pojem „zámok“ a nahrádza ho buď „kaštieľ“ (kaštieľ v Topoľčiankach) alebo „hrad“ (Zvolenský hrad).

Keďže sa, napriek istým snahám abstrahovať rozdielny význam pojmu „zámok“ voči označeniu „hrad“ či „kaštieľ“, dosiaľ nikomu nepodarilo preukázať existenciu ďalšieho typologického druhu šľachtického sídla na Slovensku označovaného slovenským výrazom „zámok“, zdá sa, že slovenčina konzervuje dávno zaužívané, resp. prevzaté označenie, ktoré ani pri porovnaní s blízkym zahraničím nemá jednoznačný ekvivalent. Nakoľko túto situáciu ovplyvnili rozdiely medzi západoslovenskými a východoslovenskými nárečiami a nakoľko sa presadili cudzie vplyvy (napr. latinčina), je otázkou pre jazykovedcov. Zdá

▲ Zvolenský hrad

sa, že v okolitých štátoch je v tejto oblasti situácia jasná. V češtine sa používajú len dva výrazy pre dva základné druhy panovníckych a šľachtických sídel: hrad a zámek sa používa vo význame kaštieľ. Podobne poľština pozná zamek (hrad) a kasztel (kaštieľ), nemčina používa Burg (hrad) a Schloss (kaštieľ), maďarčina vár (hrad) a kastély (kaštieľ).

Všetky tri pojmy – hrad, kaštieľ a zámok – sú pevne zakotvené v slovenskom jazyku, ľudovej slovesnosti i krásnej a odbornej literatúre. Vyskytujú sa v zemepisných názvoch i miestnych označeniach. To, že pojem „zámok“ nie je presne vymedzeným synonymom pre hrad alebo väčší kaštieľ, v odbornej terminológii a literatúre sa postupne darí presadzovať. Keďže nechcem stavať vzdušné zámky, netrúfam si odhadnúť, ako rýchlo sa v odbornej terminológii presadia jednoznačné pojmy „hrad“ a „kaštieľ“ a v tom prípade sa „zámok“ stane len knižným výrazom.

Bratislavský hrad

Bratislava

Monumentálny Bratislavský hrad, týčiaci sa nad Dunajom, je neodmysliteľnou súčasťou krajinnej scenérie hlavného mesta Slovenska. Vidieť ho z diaľky a jeho výraznú siluetu zbadá každý návštevník Bratislavy.

Poloha a prístup

Bratislavský hrad stojí na výraznom hradnom vrchu, ktorý vystupuje do výšky 85 m nad hladinu Dunaja. Hradný kopec poskytoval bezpečné miesto a oddávna bol osídlený. Najstaršie stopy tu zanechali obyvatelia výšinného sídliska na konci mladšej kamennej doby. Prechádzka k Hradu je súčasťou každej exkurznej trasy po Bratislave. Najčastejšie sa začína od Dómu sv. Martina, od ktorého prejdeme popod Nový most na druhú stranu frekventovanej cestnej komunikácie a po Zámockých schodoch vystúpime k Žigmundovej bráne. Motoristi k Hradu najčastejšie smerujú cez ulicu Palisády, ktorou sa dostanú k parkovisku. Do hradného areálu vojdú pešo cez Viedenskú bránu.

História

V 9. storočí vzniklo na strategickej výšine veľkomoravské hradisko, správne centrum svetskej moci, stredisko cirkevnej organizácie a dôležitý obranný objekt opevnený valom, ktorý sa ťahal po hrane plošiny hradného kopca. Pod menom Brezalauspurc sa spomína v roku 907 v Salzburských análoch v súvislosti s bitkou Bavorov a starých Maďarov, ktorá bola predzvesťou definitívneho zániku Veľkej Moravy. Pevnosť doplnená o nové stavby si zachovala dôležitosť aj po začlenení územia Slovenska do uhorského štátu ako významný komitátny hrad a najvýznamnejší bod arpádovskej moci na západnej hranici. V medzinárodných konfliktoch i v opakovaných nástupníckych sporoch, ktoré sa nezaobišli bez

▼ Bratislavský hrad v prvej polovici 20. storočia

▲ **Požiar Hradu v roku 1811**

zahraničných intervencií, pohraničná pevnosť spravovaná županom bola raz útočiskom kráľa, inokedy protikráľa a často miestom urputných bojov. Známe je napríklad neúspešné obliehanie nemeckým cisárom Henrichom III. v roku 1052, ktoré spomína aj jedna z povestí.

Potápač Zotmund

Už osem týždňov obliehali Nemci Bratislavský hrad. Hoci poškodili opevnenie, Hrad stále vzdoroval. Len obrancovia vedeli, že im dochádzajú sily a pohroma sa neodvratne blíži. Vtedy, za bezmesačnej noci, sa jeden z nich, odvážny Zotmund, spustil z hradieb k Dunaju. Nečujne vklzol do rieky a dýchajúc cez dlhú trstinu podplával nepriateľské lode. Jednu po druhej ich navráta, a kým sa stráže spamätali, flotila klesla pod hladinu. Cisár Henrich III. bez lodí a utopených zásob mal hneď iné starosti ako márniti čas nekonečným dobývaním Hradu. S celým vojskom čo najrýchlejšie odtiahol po súši.

Bratislavský hrad nedobyli ani tatárske hordy, ktoré plienili krajinu v rokoch 1241 a 1242. V tomto období prišlo v Uhorsku k významnej zmene v budovaní hradov. Začali sa stavať kamenné pevnosti podľa osvedčených

západných vzorov. Už v roku 1245 kráľ Belo IV. odmenil skupinu jobagiónov z bratislavskej hradnej posádky za to, že na mieste star-

▼ **Hradný palác na začiatku 20. storočia**

▲ Hrad a Podhradie

ších palácov postavili veľkú hranolovú obytnú vežu, zárodok ranogotického Hradu, ktorý bol v roku 1261 svedkom svadby českého kráľa Přemysla Otakara II. s princeznou Kunigundou, vnučkou uhorského kráľa Bela IV., a do konca 13. storočia aj miestom bojov počas uhorsko-českých vojen a v konflikte uhorského kráľa s rakúskym vojvodom Albrechtom I.

Smrťou kráľa Ludovíta I. v roku 1382 sa v Uhorsku skončilo obdobie konsolidovanej vlády Anjouovcov. Vystriedala ho etapa dynastických bojov. Jednému z kandidátov na uhorský trón, Žigmundovi Luxemburskému, snúbencovi novej kráľovnej Márie, prišli s vojskami na pomoc jeho bratanci, moravský markgróf Prokop a Jošt. Žigmund im na krytie výdavkov dal do zálohu rozsiahle územie s mnohými hradmi, medzi ktorými nechýbal ani Bratislavský hrad. Táto nezákonná transakcia našla odraz v jednej zachovanej povesti.

Hra v kocky

V rytierskej sieni Bratislavského hradu sa veľmoži z rôznych krajín hrali v kocky. Žigmundovi Luxemburskému, ich hostiteľovi, šťastie neprialo. Prišiel o posledný groš. Znechutený chcel odstúpiť z hry, ale prítomná jasnovidka ho nabádala, aby pokračoval. Žigmunda na hazard nebolo treba dvakrát prehovárať. Svojim bratancom Prokopovi

a Joštovi na kopu zlata v banku pridal to najcennejšie, čo ešte mal: Bratislavský hrad, bohaté mesto i skvelé vinice a všetko stavil na jediný vrh. V napínavej hre hodnej budúceho kráľa vyhral. Z výhry vyplatil záloh a ešte mu zostalo dosť peňazí na to, aby sa jeho sen o uhorskej korune onedlho stal skutočnosťou.

Žigmunda Luxemburského v roku 1387 korunovali za uhorského kráľa a neskôr, keď sa stal aj rímskym cisárom, si zvolil Bratislavský hrad za hlavnú rezidenciu. Bratislavskí župani bratia Rozgonyiovci už v dvadsiatych rokoch 15. storočia dali po obvodě dávneho valu stavať murované hradby. Po roku 1431 zbúrali aj starú obytnú vežu (dnes je sčasti vyznačená v dlažbe na nádvorí paláca) a ranogotický hrad nahradili honosným objektom so štvorkrídlovou dispozíciou talianskeho kastela, ktorému dominovala zachovaná starobylá obranná veža včlenená do juhozápadného nárožia – budúca Korunná veža. Ucelenejšiu predstavu o výtvarnom riešení neskorogotickej pevnosti poskytuje Žigmundova brána, ktorá pretrvala neskoršie zmeny takmer v pôvodnej podobe.

Na konci augusta 1526 uhorské vojská v bitke s Osmanmi utrpeli pri Moháči združujúcu porážku a na úteku z bojiska zahynul aj kráľ Ľudovít II. Jagelovský. Panovnícky dvor sa podľa pokynu domysleného pre takúto krajinu presídlil z Budína do Bratislavského hra-

du. Novým panovníkom krajiny sa stal rakúsky arcivojvoda Ferdinand a Hrad nad Dunajom sa odvtedy stal trvalou doménou Habsburgovcov. Kým po celý stredovek chránil Uhorsko proti útokom zo západu, teraz nadobudol význam záštity Viedne pred tureckou expanziou. Bratislava sa stala centrom politického i cirkevného života a korunovačným mestom uhorských kráľov. Týmto zmeneným podmienkam prispôsobili stavebne a výtvarne aj Hrad.

V roku 1619 vypuklo v Uhorsku druhé zo série protihabsburských povstanií. Sedmohradské knieža Gabriel Bethlen s početnou armádou v polovici októbra obsadil Bratislavu, zmocnil sa Hradu i korunovačných pokladov uložených v Korunnej veži. Povstalci sa tu udržali do mája 1621, keď cisársky generál Buquoy s podporou ťažkého delostrelectva dobyl Hrad a Gabriel Bethlen bol napokon donútený podpísať v Mikulove mier. V tom čase boli už večnými županmi Bratislavskej stolice a dedičnými kapitánmi Hradu Pálffyovci. Keď Hrad poškodený v bojoch a vypálený bleskom vyhlásil snem v roku 1635 za neobývateľný, Pavol Pálffy prijal poverenie na jeho opravu a modernizáciu. Pri prestavbe realizovanej v rokoch 1635 až 1649 Hrad získal nezameniteľnú siluetu. Palác zvýšili o tretie poscho-

die, zastrešili ho sedlovými strechami a ťažkú hmotu Korunnej veže vyvážili nadstavbou pozorovacích vežičiek na zvyšných nárožniach.

Po dobytí Nových Zámkov Turkami v roku 1663 sa Bratislava dostala do sféry priameho ohrozenia. Na tento stav reagovalo hradné staviteľstvo vybudovaním dvoch bastiónov s delovými plošinami nad južným svahom hradného vrchu a fantázia rozprávačov dramatickou povestou.

Láska a nenávisť

Jedného dňa sa pod Bratislavským hradom utáborili Turci. Dcére hradného pána sa rozbúšilo srdce. Už dávno horela tajnou láskou k begovi Husejnovi, o ktorého hrdinských činoch počula rozprávať. Na neľúbosť otca odmietala pre neho všetkých pytačov. Verila, že on si teraz prichádza po ňu. Ochotná urobiť všetko pre naplnenie svojho citu prehovorila uhorského zveda Vida Zjeraviča, aby ju nebadane vyviedol z hradu do tureckého tábora. Tam, pod rúskom noci, sa panna vyznala begovi z vášnivej lásky. Turka šlo rozhodiť od smiechu. Štipľavo ju vyposmeškovaľ, obrátil sa k nej chrbtom a nechal ju stáť ako obarenú. Ďaleko nezašiel. Lúbosť ohrdnutej devy sa zmenila na bôľ, prudký

▼ Západná časť Hradu

▲ Čestné nádvorie

žiaľ na nenávisť a Vid, ktorý by pre Helenu zniesol modré z neba, neokrôchaného grobiana poslal na onen svet. Keď potom spolu, ruka v ruke, položili k nohám hradného pána odtatú hlavu Turka, šťastný otec páru požehnal a vystrojil im svadbu, na ktorú spomínali ešte deti ich detí.

Situácia sa zmenila po rozhodujúcej porážke Osmanov pri Viedni v roku 1683. Po nej boli Osmani donútení k ústupu z krajiny a Bratislavský hrad stratil obranné poslanie. Za vlády kráľovnej Márie Terézie prešiel rozsiahlou prestavbou podľa projektov najlepších architektov, ktorí Hrad premenili na reprezentačné sídlo uhorského miestodržiteľa. V roku 1765 cisárovná vymenovala do tejto funkcie svojho zaťa arcivojvodu Alberta. Mnohé stavby, ktoré slúžili potrebám jeho veľkého dvora, neskôr zanikli. Pripomienkou tých čias je napríklad široké schodisko paláca vyzdobené pozlátenými rokokovými štukami, čestné nádvorie pred vstupom do paláca alebo replika barokových hospodárskych budov postavených v nedávnych rokoch na západnej terase.

V roku 1780 Mária Terézia zomrela. Miestodržiteľ vzápätí opustil Bratislavu a z Hradu odviezol bohaté zbierky obrazov, medirytín, zbraní, porcelánu i vzácných kníh, ktoré dnes tvoria časť kolekcie viedenského Albertina.

Premiestnili aj korunovačné klenoty a rozpustili strážny oddiel. Opustený Hrad prichýlil na prechodné obdobie ústredný seminár katolíckeho duchovenstva, v ktorom mladý seminarista Anton Bernolák položil základy prvej kodifikácie slovenského jazyka. Neskôr budovy adaptovali na kasárne. V ranných hodinách 28. mája 1811 vypukol vo vojenskom sklade požiar.

Hradný palác v plameňoch

Toho rána Bratislavčanov zobudili zvony ohlasujúce veľký oheň. Podľa neoverených informácií ho spôsobil neopatrný vojak, možno príslušník talianskej vojenskej jednotky alebo valónskeho oddielu vracajúceho sa z Haliče. Isté je, že horieť začalo v budove letnej jazdiarne, ktorá sa používala ako sklad. Oheň sa čoskoro rozšíril na susedné objekty a keď sa rozohorela strecha ústredného paláca, plamene šľahali do výšky niekoľko desiatok metrov. Oslňujúcu červenú žiaru bolo vidieť ďaleko za hranicami mesta. Snaha o zvládnutie ohňa bola márna. Hasičom neprišlo ani počasie. V silnom severozápadnom vetre sa žeravé uhľíky preniesli do Podhradia, kde pohroma pokračovala. Nešťastný prírodný živél vyčíňal celé tri dni. Výsledok jeho besnenia bol katastrofálny. Z hradného paláca zostali len obhorené múry a v Podhradí požiar

zničil 77 domov, päť pivovarov a neušetril ani podhradskú radnicu. V ohni a dusivom dyme našlo smrť deväť ľudí.

Armáda hradný areál naďalej využívala. Slúžili jej predovšetkým objekty pri severnej hradbe, ktorým sa ničivé plamene vyhli, zatiaľ čo zachované časti muriva zo zhoreniska vojsko rozoberalo a predávalo ako stavebný materiál. Pred koncom prvej svetovej vojny, začiatkom júna 1918, prišlo v bratislavskej vojenskej posádke k vzburu. Slovenskí vojaci zo 72. pešieho pluku odmietli odísť na front a naďalej bojovať v službách rakúsko-uhorskej monarchie. Dvoch z nich, ktorých označili za organizátorov vzbury, 10. júna 1918 popravili v Bratislavskom hrade. V medzivojnovom období sa začalo intenzívne diskutovať o ďalšom osude Hradu. Pretriasali sa otázky záchrany, ale aj úplnej likvidácie zrúcaniny, ktorá naďalej chátrala. O jej osude sa definitívne rozhodlo po druhej svetovej vojne. V roku 1953 sa prof. Alfréd Piffel so spolupracovníkmi z Fakulty architektúry a pozemného staviteľstva SVŠT pustil do prieskumu ruiny a čiastočnej konzervácie najohrozenejších múrov. Jeho úsilie za významnej podpory maliara Janka Alexyho prerástlo po roku 1956 do systematického výskumu a rozsiahlej rekonštrukcie Hradu. (Zásluhy Janka Alexyho pripomína

▼ Vnútorne schodisko

▲ Juhovýchodná časť Hradu

pamätaná tabuľa s umelcovou bustou pod arkádami na vnútornom nádvorí paláca.) Táto etapa pamiatkovej obnovy Hradu sa zavŕšila v roku 1968. Dňa 28. októbra toho istého roku v sieni na prvom poschodí paláca najvyšší predstavitelia štátu slávnostne podpísali zákon o československej federácii. Túto udalosť pripomína trojica líp zasadených v blízkosti zvyškov veľkomoravskej baziliky v južnom rohu východnej terasy. Do novodobej histórie Slovenska sa Bratislavský hrad zapísal aj ako hostiteľské miesto summitu amerického prezidenta Georgea Busha a ruského prezidenta Vladimíra Putina. Obaja prezidenti sa pri návšteve Bratislavy 24. februára 2005 stretli na rokovaní v klenotnici Hradu.

Obnova Bratislavského hradu sa ešte neskončila. Postupne sa majú na plošine hradného kopca postaviť ďalšie repliky historických budov. Po obnove záhrad by mal areál plniť funkciu mimoriadne atraktívneho oddychového miesta.

Súčasnosc

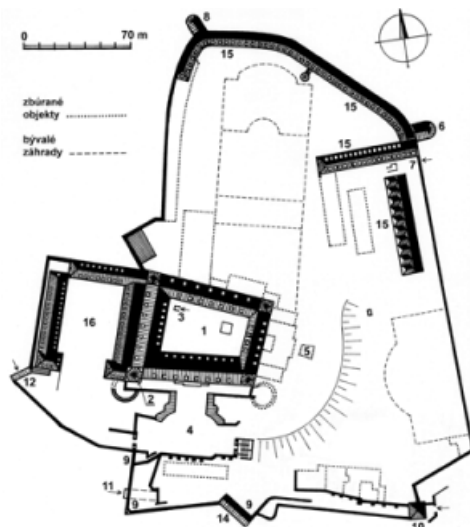
Ústrednou stavbou Bratislavského hradu je štvorkrídlový palác (1), ktorého súčasťou je aj nárožná, v jadre neskororománska veža, podľa neskoršej funkcie nazývaná Korunná veža (2). Z nádvorí paláca je vstup (3) do podzemného priestoru so studňou a s cis-

▲ *Bašta Lugisland*

ternou. Priestor pred palácom zaberá čestné nádvorie (4) ohraničené párom víťazných brán a strážnicami cisárskej gardy. Pri paláci na východnej terase možno vidieť náznakovo rekonštruované zvyšky veľkomoravskej

▼ *Barokové budovy na západnej terase*

baziliky, Kostola sv. Salvátora z 11. storočia a iných stavieb z tohto obdobia (5). Opevnené predhradie zabezpečovala na východe bašta Lugisland (6), pri ktorej sa zachovala výpadová bránka (7), na severe ďalšia delová bašta (8) a na juhu sústava hrotitých bastiónov (9). Areál Hradu sprístupňuje Žigmundova brána (10), Leopoldova brána (11) otvorená v hmote juhozápadného bastiónu a baroková Viedenská brána (12), ktorá tvorí hlavný vstup. V predhradí sa nachádzajú upravené budovy

dôstojníckych bytov (14) postavené v priestore juhovýchodného bastiónu a ďalšie stavby slúžiace pôvodne na ubytovanie vojska a čeláde, ale aj stajne či hospodárske a prevádzkové objekty (15). Takémuto účelu slúžila aj replika barokových budov (16) postavená na západnej terase.

V Bratislavskom hrade vo viacerých priestoroch verejnosti sprístupnili krátkodobé výstavy a stále expozície Slovenského národného múzea. Od apríla 2008 do decembra 2011 je však pre rekonštrukciu uzavretý hradný palác a časť čestného nádvorja. Väčšia časť areálu je naďalej prístupná. Návštevníci si môžu pozrieť napríklad náznakovo rekonštruované základy veľkomoravskej baziliky a iných zaniknutých stavieb alebo sochu sv. Alžbety Uhorskej (Durínskej), dcéry kráľa Ondreja II., ktorá sa v roku 1207 pravdepodobne narodila v Bratislavskom hrade (ako druhé možné rodisko sa uvádza maďarský Sárospatak). Pri prechádzke parkom sa naskytú viaceré pohľady na Bratislavu.

Zaujímavosti v okolí

Rad vŕškov malokarpatského predhoria sa končí hradným vrchom, na juhu ostro ohraničeným strmým svahom zvažujúcim sa k Dunaju. Na jeho miernejších svahoch a na prilahlej náplavovej terase sa už v rannom stredoveku formovalo podhradie, ktoré sa ďalej vyvíjalo ako trhová osada. Tento proces

▼ Víťazná brána

▲ Zvyšky stredovekých sakrálnych stavieb

zavŕšilo privilégium kráľa Ondreja III. v roku 1291, ktorým povýšil Bratislavu na slobodné kráľovské mesto. Jeho výsady sa však nevzťahovali na sídliská naviazané priamo na hradný vrch mimo opevneného mesta, ktoré

ako kráľovské Podhradie zostalo v poddan-
skom pomere k Bratislavskému hradu a od
16. storočia k Pálffyovcom, jeho dedičným
kapitánom a županom Bratislavskej stolice.
Tento stav trval do roku 1848. O tri roky nes-
kôr sa Podhradie stalo integrálnou súčasťou
mesta. Vojnové udalosti počas storočí, zhubné
požiare a rozsiahla asanácia budov v päťde-
siatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia
v súvislosti s prípravou realizácie necitlivého
urbanistického projektu spôsobili, že v tomto
jedinečnom priestore sa zachovalo len málo
kultúrno-historických pamiatok.

Centrom kráľovského Podhradía bola
Osada sv. Mikuláša (neskôr Schlossberg) na
východnom svahu hradného vrchu, kde oko-
lo roku 1100 stála rotunda zasvätená tomuto
patrónovi. V 14. storočí ju nahradil gotic-
ký kostol, ktorý v roku 1531 zbúrali, aby sa
v prípade ohrozenia Hradu a mesta Turkami
nestal záchytným bodom nepriateľa. V roku
1661 dala na jeho mieste Františka Khuenová,
vdova po Pavlovi Pálffym, postaviť barokový
kostol ozdobený nad portálom kamennými
erbmi stavebníčky a jej manžela. Tento kostol
nad Mikulášskou ulicou, odkiaľ je priamo prís-
tupná výpadová bránka Hradu, od roku 1950
služí pravoslávny veriacim. Jednou z prís-
tupových ciest z Podhradía k Hradu sú Zámocké
schody, kde stoja dva renesančné domy zo za-
čiatku 17. storočia. Dve krídla horného domu
sa otvárajú do malého trojuholníkového dvora
so stĺpovou arkádou. Od roku 1713, keď cisár
Karol VI. udelil Podhradiu privilégium zeme-

panského trhového mestečka, v dome zasadal
richtár s prísaznými a notárom. Zámocké
schody sa na tomto mieste napájajú na Bebla-
vého ulicu, prístupovú cestu k Žigmundovej
bráne. Na nej je viacero možností posedieť si
v príjemnom prostredí štýlových kaviarničiek
a reštaurácií v domoch z 18. storočia. Na dol-
nom konci Beblavého ulice stojí neskorobarok-
ový dom č. 1 z konca 18. storočia. Od roku
1974 je v ňom inštalovaná expozícia Mest-
ského múzea zameraná na umelecké remeslá
(v súčasnosti je pre rekonštrukciu uzavretá).
Hneď oproti, na Židovskej ulici č. 1, sa nachá-
dza mimoriadne pôsobivý dom U dobrého
pastiera, ktorý je vrcholnou ukážkou drobnej
rokokovej architektúry. Stavbu s úzkou čelnou
fasádou zdobí bohatá rokoková ornamentika.
Okolo roku 1760 ho postavil Leopold Huber.
Meno dostal podľa domového znamenia na
nároží, ktoré má podobu kamennej sochy
Krista – dobrého pastiera. Od roku 1975 je tu
umiestnená unikátna expozícia historických
hodín Mestského múzea vrátane pozoruhod-
nej kolekcie prenosných slnečných hodín zo
16. až 18. storočia.

Po moháčskej bitke podstatne vzrástol
význam Hradu. S tým súvisí aj usadzovanie
šľachty v Podhradí, ktorá si tu začala stavať
honosné kúrie. Jedna z nich sa zachovala na
Židovskej ulici č. 17. Pôvodne renesančnú
stavbu s neskoršími úpravami dal okolo po-
lovice 17. storočia postaviť J. Zsigray, správca
a kastelán stupavského panstva Pálffyovcov.
Od roku 1761 kúria patrila Jeszenákovcom,

▼ Zvyšky Vodnej veže na nábreží pod Hradom

▲ *Pohľad z Hradu v prvej polovici 20. storočia*

ktorých erb zdobí fasádu nad vstupným portálom. Návšteva Zsigrayovej kúrie ponúka možnosť oboznámiť sa prostredníctvom Múzea židovskej kultúry na Slovensku s históriou a kultúrou židovskej komunity, ktorej po vypovedaní z mesta Mikuláš Pálffy v roku 1599 dovolil usadiť sa v Podhradí.

Ďalšie šľachtické kúrie sa zachovali v časti Podhradia nazývanej Zuckermanndl, ktorá vyrástla na dunajskom nábreží pri južnom úpätí hradného vrchu. Jej zvyškom je zástavba na Žižkovej ulici. Zachované kúrie vznikli renesančnou prestavbou starších domov a barokovými i klasicistickými úpravami. Kúriu č. 12 postavili okolo roku 1601 pre vyberača tridsiatku F. Kampera. Neskôr sa dostala do vlastníctva rodiny grófa Keglevicha, ktorého erb sa nachádza nad vstupným portálom. Sunyalova kúria č. 14 zo 17. storočia sa vyznačuje excentricky situovaným vstupom a vysokým arkierom cez dve poschodia. Posledná v rade je kúria č. 18 s postrannými polkruhovými bašticami na čelnej fasáde, ktorú dal postaviť okolo roku 1600 dôstojník hradnej posádky Brämer. Všetky tieto objekty sú v zadnej časti prepojené nenápadnou modernou prístavbou a tvoria výstavné priestory Slovenského národného múzea so stálymi expozíciami Archeologického múzea, Múzea kultúry karpatských Nemcov a Múzea Maďarov na Slovensku. Rokokový dom cechu rybárov a lodníkov na južnej strane Žižkovej ulice, postavený v rokoch 1759 a 1760 podľa projektu N. Danko, pripomína typické zamestnania obyvateľov Pod-

hradia. Cirkevným centrom osady bol Kostol Najsvätejšej Trojice. Je to baroková stavba z rokov 1734 až 1738 postavená na mieste bývalej kaplnky. Areál jednoloďového kostola s pristavanou farou a dvorom uzavretým múrom zdobia viaceré kamenné sochy svätcov.

Trefou časťou Podhradia bol Hausbergl, kde ústila Zámocká ulica, od 17. storočia najdôležitejšia prístupová cesta k Hradu. Na jej vonkajšej strane sa rozprestierali rozľahlé záhrady, kde dal Pavol Pálffy v polovici 17. storočia postaviť honosný renesančný palác. Na Zámockej ulici sa z neho zachovalo iba záhradné krídlo využívané na príležitostné výstavy.

▼ *Symbol na budove múzea pod Hradom*

Smolenický zámok

Smolenice

Častým cieľom turistických vychádzok je Smolenický zámok postavený v romantickej úprave na mieste zrúcaniny stredovekého hradu. Často sa označuje ako „perla Malých Karpát“.

Poloha a prístup

Zámok postavili nad Smolenicami na návrší Malých Karpát v nadmorskej výške 300 m. Jeho zďaleka viditeľnú siluetu zvyrazňuje okolitý prírodno-krajinársky park, ktorý voľne prechádza do hustého malokarpatského lesa. Prechádzku k zámku začneme v obci na autobusovej zastávke pri obecnom úrade. Po hlavnej ulici sledujeme žlté turistické značky, ktoré nás severovýchodným smerom privedú k odbočke doľava. Tu sa k žltej značke pripája modrá značka. Takto vyznačenou cestou sa okolo kostola a cintorína dostaneme k futbalovému ihrisku, kde motoristi môžu zaparko-

vať autá. Ďalej možno pokračovať len pešo. K zámku prideme strmou skratkou cez les alebo po asfaltovej ceste okolo jazierka v parku.

História

Počiatky Smolenického hradu, predchodcu dnešného zámku, sú nejasné. Nepochybne patrí k mladším hradom a podľa niektorých náznakov mohol vzniknúť na smolenickom panstve Stiborovcov v súvislosti s husitskými vpádmi smerujúcimi do Uhorska po ceste spájajúcej Prahu s Budínom, ktorá v tomto priestore prekonávala hrádzu Malých Karpát. V tom prípade sa ako najpravdepodobnejší stavebník javí Stibor, syn vojvodu Stibora, ktorý z iniciatívy kráľa Žigmunda organizoval od roku 1427 obranu na úseku od Bratislavy po Trenčín. Ak sa tak aj nestalo, vznik Smolenického hradu sa už veľmi neoneskoril. Prvýkrát je priamo doložený mierovou zmluvou Pongrácza zo Svätého Mikuláša s Jánom z Košecce v roku 1457.

Smolenické panstvo bolo od roku 1438 v rukách svätajurskej vetvy grófov zo Svätého Jura a z Pezinka. Táto rodová odnož v roku 1517 vymrela. Hrad s príslušnosťami sa dostal do rúk Országhovcov, ktorých v roku 1567 stihol rovnaký osud ako predchádzajúcich vlastníkov. Smolenice pripadli odúmrtým právom korune a kráľovská komora dala tento majetok do zálohu barónovi Krištofovi Ungnadovi. Ten v roku 1583 smolenické panstvo s hradom kúpil do vlastníctva. Vydajom jeho jedinej dcéry Anny Márie za hrdinu protitureckých bojov Tomáša Erdődyho prešlo hradné panstvo do rúk tohto významného rodu. Erdődyovci hrad prebudovali a dodali mu lesk i slávu. Ich spoločenské postavenie sa ešte upevnilo sobášom Tomášovho syna Krištofa s Barborou, dcérou palatína Juraja Thurza a Alžbety Czoborovej, ktorá posledné roky života strávila v Smolenickom hrade u dcéry – vdovy a v posledný marcový deň roku 1626 tu aj zomrela.

Za stavovských povstanií sedmohradskej a uhorskej šľachty stáli Erdődyovci vždy verne na strane panovníka, za čo ich Habsburgovci štedro odmeňovali funkciami i majetkami. Prejavom oddanosti katolíckemu dvoru v čase Thökölyho povstania istotne bolo i prijatie trnavských jezuitov pod ochranu múrov Smolenického hradu, keď mesto v roku 1683 obsadili vzbúrenci. Horšie sa darilo za Rákócziho povstania. Okolie Smoleníc sa viackrát stalo dejiskom urputných bojov a v suchom horúcom lete 1705 donútil obrancov hradu ku kapitulácii nedostatok vody. S touto udalosťou súvisí aj jedna z povestí.

▲ Hrad Smolenice pred prestavbou
▼ Zámocká veža

Víno nie je voda

Starému sluhovi, ktorý poznal v Smolenickom hrade každý kút, dohárala svieca života. Na smrteľnom lôžku sa rozlúčil s hradným pánom a zanechal mu radu, aby dal v hrade kopať novú studňu, lebo v starej ubúda voda. Grófovi pre samé zábavy toto upozornenie vyšumelo z hlavy, a tak sa stalo, že keď hrad obľahli kuruci, obrancom stačila voda sotva pre kone. „Lahká pomoc,“ mienil pán. Svojim ľuďom dal namiesto vody nalievať víno zo sudov, ktorých boli plné pivnice. Účinok opojného moku nedal na seba dlho čakať. Obrancom sa začalo v očiach mariť, že nepriateľov je dvakrát toľko ako prv a pred tou záľahou sa im podlamovali kolena. Ako prejav dobrej vôle otvorili radšej hradnú bránu a protivníkov prizvali na ochutnávku.

V čase, keď prevažná väčšina hradov na Slovensku pustla, Smolenický hrad bol ozdobou malokarpatskej panorámy, no pomaly začínal upadať. Spolu s panstvom a časťou dlhu, pochádzajúceho z unáhlej majetkovej rozpínavosti rodu, ho po smrti Juraja Leopolda Erdódyho v roku 1759 prevzal jeho syn Krištof. Počas spravovania majetku Krištofom dlžoby narástli bezmála na pol druhu milióna zlatých a janovskí bankári si v roku 1777 úvery zabezpečili prevodom panstva do zálohu Jánovi Pálffyemu. Hrad si nepolepšil ani v držaní pezinskej vetvy rodu, na čom mali zásluhu

▲ *Interiér zámku*

azda aj kasteláni, ktorí sa niekedy správali tak svojsky, že sa dostali i do povestí.

Pohonič – dobrý duch

Koho začal smolenický kastelán preháňať, tomu bolo beda. Raz prikázal Jurovi odniesť list do Prešporka a pred zotmením sa vrátiť s odpoveďou. Inak si to odpyká! Slnko bolo už na pol ceste a on iba za humnami. Neveril, že sa dostane z klepca so zdravou kožou, ani keď mu akýsi pohonič ponúkol, aby si k nemu prisadol a držal sa ako kliešť. Kočič práskol bičom a trojica vraníkov letela tam i späť, až im z hriv iskry sršali. Juro bol v lehote späť na zámockom dvore a kastelán na neho neveriacky vyvažoval oči. Dusila ho zlosť. V úzkosti nad zázrakom mu zlyhalo srdce. Vtedy kočič – dobrý duch, zapriahal do voza štvrtého čierneho žrebca. Odrazu sa strhol víchor a tajomný koč bol preč. Ľudia vravia, že ten kôň do druhého páru bol smolenický kastelán.

V období napoleonských vojen Smolenický hrad vyhorel a zmenil sa na ruínu. František Pálffy z červenokamenskej línie rodu v tridsiatych rokoch 19. storočia spochybnil oprávnenosť vlastníctva smolenického panstva pezinskou odnožou a prostredníctvom manželky Jozefíny, ktorá bola priamym potomkom Erdódyovcov, uplatnil naň dedičný nárok. Spor sa skončil až v roku 1864 súdnym

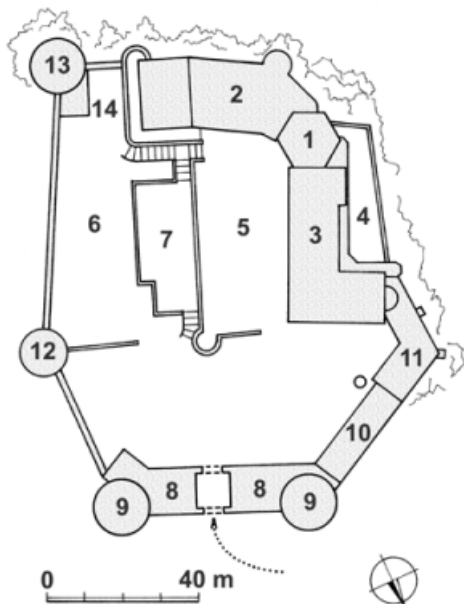
výrokom v prospech dedičov Jozefa Erdódyho. Po ich dohode a vzájomnom vyrovnaní sa novým vlastníkom smolenického majetku stal krajinský hodnostár generál Móric Pálffy, syn Františka a jeho manželky Jozefíny Erdódyovej, ktorý sa stiahol z verejného života a plne sa venoval zveľaďovaniu nadobudnutého vlastníctva. Spočiatku on, potom i jeho syn Jozef, zavádzali moderné spôsoby hospodárenia. Odvodňovali mokrade, sadili výnosnejšie odrody plodín, chov hospodárskych zvierat obohatili o nové plemená, zakladali rybníky, pily a neskôr i chemickú továreň na spracovanie prebytkov dreva z vlastných lesov. Prosperita veľkostatku im nakoniec umožnila uskutočniť vysnívaný zámer: na zrúcaninách Smolenického hradu začal vyrastať čarokrásny zámok.

Do úprav hradbového múru a pôvodných vonkajších báš sa pustili v roku 1887. Po odstránení vnútornej rozvaliny stavba pokračovala od roku 1911 budovaním polygonálnej veže a dvoch krídel hlavnej budovy, zhotovených prevažne zo železobetónu podľa romanticky koncipovaných projektov budapeštianskeho architekta Jozefa Huberta. Do troch rokov bol zovňajšok takmer hotový. Potom práce zaviazli v dôsledku prvej svetovej vojny a pre smrť Jozefa Pálffyho v roku 1919. Celú stavbu dokončili po roku 1945, keď Smolenický zámok prešiel do majetku štátu. Od roku 1953 sa stal účelovým zariadením Slovenskej akadémie vied.

Súčasnosť

Centrálnou stavbou zámku je šesťboká veža (1), podľa všetkého postavená na mieste polygonálnej veže pôvodného hradu. Na vežu nadväzuje administratívne a obytné krídlo (2) s Červeným a Modrým salónom a dvojtraktová budova (3) takisto s administratívnymi a ubytovacími priestormi, Veľkou zasadačkou, jedálňami a barom, z ktorého je prístupná terasa (4). Tento súbor stavieb a príslušná časť horného nádvorja s fontánou (5) zaberajú približne priestor zrúteného horného hradu. Zvyšná časť dvora a dolné nádvorie (6), kde sa nachádza prístavba s terasou (7) a živánčisko, patrili do priestoru pôvodného predhradia vymedzeného hradbou s pristavanými budovami, ktorého obranu zabezpečovali delové bašty. Toto vymedzenie rešpektuje i novodobá zástavba, či už ide o obytné vstupné krídlo (8) s dvojicou kruhových bást (9), ďalší obytný objekt (10) a budovu (11) s Poľovníckym salónom alebo o úsek uzavretý múrom s vloženou kruhovou baštou (12) a nárožnou baštou (13), v ktorej sa nachádza kaplnka. Pri nej v prístavku (14) nechýba vinotéka.

Architektonické členenie budov, ich fasád a striech, spolu s úpravou nádvorí doplnených zeleňou vytvárajú osobitý čaro rozprávkových predstáv. Salóny a chodby zámku sú síce štýlovo zariadené, ale nenachádza sa tu nijaké

historicky cenné zariadenie. Zámok je v súčasnosti Kongresovým centrom Slovenskej akadémie vied. Počas celého roka sa v ňom uskutočňuje množstvo vedeckých konferencií a sympózií. Pre verejnosť je prístupný iba v letných mesiacoch júl a august.

▼ Horné nádvorie

